

Epistemik Temelde Liberal Yönetimin Ahlaki Gerekliliği: Paul Feyerabend Örneği

The Moral Necessity of Liberal Government on Epistemic Basis: The Example of Paul Feyerabend

EDA ÇAKMAKKAYA

Erzurum Technical University

Received: 03.04.2024 | Accepted: 27.09.2025

Abstract: The purpose of this article is to investigate whether science is hierarchically superior, as claimed, in its relationship with other forms of knowledge produced by humans in their efforts to understand and explain the world -even if it is superior- and whether it can impose its findings on how people should live. This study will examine Feyerabend's theory of epistemological anarchism with the aim of determining what kind of administrative mentality is required by the pertinent theory. Feyerabend forms his epistemology by examining the problem of how science works through historical perspective, which declares itself universally and necessarily valid on the basis of rationality and objectivity. According to the relevant analysis, it will be seen that science is only one of the tools to reach knowledge, that it does not always provide accurate information, and that it uses a pluralist methodology, not a monist approach. Ultimately, based on this epistemic analysis, it will be argued that scientific research is/should be pluralist in itself and that the understanding of governance strategy should exhibit a liberal approach that is obliged to allow diversity, depending on the relevant pluralist epistemic basis.

Keywords: Forms of knowledge, validity, liberal management, truth.

Giriş

“Demokratik karar “hakikati” ve uzman görüşünü geçersiz kılar” (Feyerabend, 2017, p. 120).

Düşünce tarihine baktığımızda hemen hemen her bir alanda birbirlerini dışlayan hatta birbirleriyle çelişen kuramların varlığını görmekteyiz. Söz konusu kuramlar belirli zaman dilimlerinde ve belirli mekânlarda ya da aynı zaman diliminde farklı mekânlarda hakikat olarak kabul edilmekte ve buna bağlı olarak bir hayat sürdürülmektedir. Buna karşın, bilim kendisini yegâne, doğru, evrensel geçerliliğe sahip tek bilgi alanı olarak sunmakta ve diğer bilgi biçimlerini reddederek onlar ve insanlar üzerinde tahakküm kurmaya çalışmaktadır. Nitekim bilimin ilgili tahakküm etme sürecinde nispeten başarılı olduğu söylenebilir. Bilimin bu başarısında ortaya koyduğu teknoloji en önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir. Ancak teknolojik uygulamaların başlı başına olumlu olduğunu iddia etmek de tek yanlı bir bakış açısı olacaktır. Teknoloji sunduğu faydaların yanında olumsuz sonuçlara da neden olabilmektedir. Buna karşın, bilim, teknoloji aracılığıyla da elde ettiği güce dayanarak insanların nasıl yaşaması gerektiği reçeteler sunmakta ve diğer bilgi biçimlerini tamamiyle reddetmektedir. Feyerabend, bilimin böyle bir üstünlüğü olmadığını, yalnızca insanın kendisini ve çevresini anlama sürecinde geliştirilmiş gündelik bilgi, felsefi bilgi, sanat bilgisi, teknik bilgi ve dini bilgi gibi bilgi edinme yollarından biri olduğunu ileri sürer.

Bilim, bilgi edinme süreçlerinden yalnızca biri olmasına rağmen, oluşturduğu tahakküm süreciyle insanlara nasıl yaşamaları gerektiğini dayatır ve bu şekilde totaliter rejimler için de oldukça elverişli bir araç haline dönüşür. Oysa deney ve gözleme dayalı olarak oluşturulan kuramların tam doğruluğundan ya da evrensel geçerliliğinden söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Öyle ki tümevarımsal akıl yürütmeye örneklem yetersiz ve/veya hatalı olabilir, veriler değişebileceği gibi karşıt verilerle karşılaşılabilir. Bu noktada bilime Peirce’nün yanılabilirlik ilkesi, Popper’ın da yanlışlanabilirlik ilkesi üzerinden yöneltmiş oldukları eleştiriler dikkat çekicidir. Popper, “Her kuğu beyazdır.” önermesi üzerinden kuğu evrenin tüm üyelerinin sayılamayacağını iddia ederek tümevarımsal çıkarımın geçerliliğini dolayısıyla mutlak kesinliği ve mutlak evrenselliği eleştirmiştir (Peirce,

2023, p. 86; Popper, 2015, p. 18). Bu eleştiriler bize en sağlıklı araştırmada dahi elde edilen verilerin farklı yorumlamalara ve bu yorumların duruma göre farklı kuramlara açık olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir. Nitekim düşünce tarihi birbirleriyle çelişkili olmasına rağmen her biri kendi döneminde kabul görmüş ve işlevsel olan kuramlarla doludur.

Oluşturulan siyasal birlikler/toplumsal yapılar doğru olarak kabul edilen bilgi biçimlerinin uygulamadaki yansımalarıdır. Diğer bir ifadeyle, bilgi aynı zamanda siyasal yönetimlerin nasıl olacağına, ne tür faaliyetlerde bulunacağına ilişkin birer rehber olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, herhangi bir bilgi biçiminin ya da söz konusu bilgi biçimi içinde bulunan kuramın üstünlüğünü ve/veya yegâne, genel geçer, evrensel olduğunu iddia etmek diğer bilgi biçimlerine ve ona göre tasarlanmış siyasi birlik biçimlerine karşı bir dayatma anlamına gelir. Bu bağlamda, Feyerabend'in epistemik anlayışından yola çıkarak yapacağımız araştırmada bilimsel bilginin üstünlük iddiasında bulunamayacağı gösterilmeye çalışılacaktır. Ardından, özgürlükçü olan liberal yönetim aracılığıyla hem bilgi edinme sürecinde olanakların artırılacağı hem de haksız gerekçelerle insan yaşamına müdahale edilmesinin en aza indirilebileceği ileri sürülecektir.

Bu sonuca gidebilmek adına, çalışmanın ilk kısmında Feyerabend'in epistemolojisinde geçen çoğalma ilkesi, inat ilkesi, ne olsa uyar (anything goes) ve karşı tümevarım ilkesi kapsamında konu serimlenmeye çalışılacaktır. Çoğalma ilkesi, genel anlamda hiçbir kuramın tam kesinlik taşımadığını, bu nedenle çoklu kuramların varlığına izin verilmesi gerektiğini ifade eder. Her bir kuramın yararlı olabileceği fikrine dayalı olarak oluşturulan bu ilke hoşgörüyü esas alır. İnat ilkesi, kuramlar arasında en faydalı olacağı düşünülen kuramın seçilmesi ve karşı karşıya kalınan tüm zorluklara rağmen kurama bağlı kalınması anlamına gelir. Böylece ilgili zorluklarla baş edilerek kuramın geliştirilmeye çalışılır. Feyerabend'e göre, evrensel bir ilke arayışı doğru değildir. Evrensel bir ilke arayışında ısrarlı olunması halinde, kabul edilebilecek tek ilke ne olsa uyar ilkesidir. Bu ilkeyle her bir yöntem denenmeye değer görülür ve bu yolla ilerlemeci bir bakış açısı sağlanabilir. Karşı tümevarım ilkesi uyarınca yaygın olarak kabul görmüş kurama karşıt görüşler oluşturulmaya çalışılır. Bu karşıtlık aracılığıyla kabul görmüş kuram sürekli olarak sınanır. Böylesi bir epistemolojiyi temele aldığımızda

siyasal düzlemde liberal bir yönetimin gerekli olduğu ileri sürülebilir. Sonuç olarak, ilgili araştırma göz önüne alınarak, epistemik bakımdan hiçbir bilgi biçiminin ya da bilimsel bilginin kendi içinde kesinlik iddiasında bulunamayacağı gösterilmeye çalışılacaktır. Buna bağlı olarak hem bilgi edinme süreçlerinde hem de siyasi birliğin inşasında ahlaki bakımdan liberal bir yönetimin benimsenmesi gerektiği iddia edilecektir.

Feyerabend'in Epistemolojisi

Feyerabend bilimin ne olduğunu, nasıl çalıştığını, standartlarının olup olmadığını -eğer varsa neler olduğunu- ve sonuçlarının mahiyetini araştırır. Bu araştırma bizlere bilimi diğer bilgi biçimlerine nazaran sözde bu kadar yüce yapan şeyin ne olduğunu gösterecektir (Feyerabend, 2017, p. 103). Feyerabend, bu sorunu ele almanın en iyi yolunun bilim tarihinden geçtiği kanaatinde. Bu çerçevede bilimin nasıl çalıştığına bakılmalı ve bilimsel gelişme olarak ifade edilen durumların nasıl açığa çıktığı incelenmelidir. Farklı bilim dallarının birbirleriyle olan ilişkisi ve etkileşimi ayrıca önemlidir.

Feyerabend, 1960'lerde bilimin ne olduğu ve hangi prensiplerle çalıştığına ilişkin olarak Viyana Çevresi'nin ileri sürdüğü görüşleri eleştirir. Buna göre bilim, iddia edildiği gibi nesnel, akılcı, genel geçer ve evrensel değildir. Aksine, bilimsel araştırma başarılarını standartların dışına çıkmasına ve çoğulcu bir yöntembilim kullanmasına borçludur. Çoğalma ilkesi yeterince gerekçelendirilmiş ve yaygın bir biçimde kabul görmüş görüşe karşın bu görüşle bağdaşmayan görüşlerin ileri sürülmesine gönderme yapar (Güzel, 1996, p. 9)

Feyerabend "*İlerlemeyi engellemeyen tek ilke şudur: ne olsa uyar*" demektedir (Feyerabend, 2020a, p. 41). Bununla birlikte, ilgili ilke aslında kendisinin savunduğu bir ilke değildir. Bu ilkeyi, tarihe yakından bakan bir akılcının bilimin iddia edildiği standart ve kurallarla çalışmadığını göreceğini ileri sürmek adına ironik bir yolla oluşturur. Tarihsel olarak bakıldığında bilimin çalışırken yöntemsel olarak genel geçer, evrensel, değişmez ilkelerle çalışmadığı görülür. Bilginin gelişmesi için verili kural elde tutularak kimi zaman ilgili kuralın görmezden gelinmesi ya da tersine bir uygulamaya gidilmesi gerekebilir. Dolayısıyla, yeterince doğrulandığı düşünülen kuramlarla ve deneylerle çelişen hipotezler üretmek yoluyla karşı-tümevarım yapılarak bilimin ilerlemesi sağlanabilir. Bir kuramın ne düzeyde geçerli olduğu onun

alternatifleriyle ilişkisinde açığa çıkabilir. Feyerabend eldeki kuramın çürütülmesinden sonra alternatif arayışına gidilmesi sürecini şöyle değerlendirir: “Alternatif kuramlara sadece, yürürlükteki kuramın çeşitli düzeylerde çürütülerek iyice gözden düşmesinden sonra başvurma önerisi ... arabayı öküzü önüne koşar”(Feyerabend, 2020a, p. 49). Bir kuramın çözümlenmesi ve deneysel içeriğinin olabildiğince artırılması onun alternatiflerinden daha iyi olup olmadığını gösterecek bir ölçüt değildir. Aksine böylesi bir ölçüt kullanmak eldeki kuramın açıklayamadığı buna karşın alternatiflerinin açıklayabileceği olguların anlaşılmasına engel olacaktır. Feyerabend R11 önermesiyle sağlam bir biçimde gerekçelendirildiği düşünülen her kuram için o kuramla uyuşmayan buna karşın en az onun kadar doğru ve hatta ondan daha doğru alternatiflerinin bulunabileceğini ileri sürer (Feyerabend, 2020b, p. 105). Bu nedenle, fikirlerin karşılaştırılması süreci deneysel süreç kadar önemlidir.

Öğrenme, gözlemden kurama doğru ilerlemez; aksine gözlem ve kuram eşzamanlı olarak kullanılırlar. Gözlem ve deney kuramdan önce gelmez; kuramsız gözlem olamayacağı gibi gözlemsiz kuram da olmaz. Gözlemle elde edilen veriler teorisyenlerin elinde idealizasyonlar içererek oluşturulurlar. Dolayısıyla birbirlerini desteklemeyen veriler halinde deliller eldeki teoriyi destekleyecek şekilde seçilir. O halde araştırmanın özünde mutlaklık değil, yaşam boyu sürececek bir muğlaklık söz konusudur (Feyerabend, 2015, pp. 106–112). Bu nedenle, bilimsel başarılar belirli standartlara bağlanarak açıklanamazlar. İlgili zamanın ortamı, çeşitli rastlantılar, kişisel tutumlar, coğrafi değişkenler ve tarihsel olaylar her zaman için araştırma sürecini ve başarısını etkiler: “Kuramların icadı yeteneğimize ve tatminkâr cinsel yaşam gibi diğer tesadüfi durumlara bağlıdır” (Feyerabend, 2020a, p. 212).

Tüm yöntembilimlerin sınırlılıklarının olması çoğulcu bir yöntembilime gidilmesini gerektirir. Bununla birlikte, ileri sürülecek yeni hipotezlerin değerlendirilme sürecini hali hazırda kabul edilmiş olan hipoteze tutarlı olup olmadığına bakarak ele almak makul görünmemektedir. Tutarlılık koşulu kabul edilmiş olana uyum sürecini gözettiği için hangi hipotezin daha iyi olduğunu araştırmaksızın eski olanı korumuş olur. Halbuki yeni hipotez eldeki hipotezle çelişiyor olsa da eskisinin sunamadığı kanıtlar sunuyor olabilir. Her durumda tutarlılık koşulunun aranması bilimin tekipleşmesine

neden olur. Tek tipleşme bilimin de bireyin de gelişiminin önünde engel teşkil eder. Bu nedenle, Feyerabend tutarlılık koşulunun ihlalinin ilerlemeyi sağladığı görüşündedir (Feyerabend, 2020a, p. 59). Bağlantısızlık, istisna olmak şöyle dursun kuraldır. Feyerabend, yaşama ya da kuramlara ilişkin olarak bir uyum arayışında olan sesleri çeşitliliği yok ederek kendi kurallarının hâkimiyetini kurmaya çalışan tiranların sesine benzettir (Feyerabend, 2015, p. 13).

Diğer bir husus, yanlışlandığı gerekçesiyle tarihin çöp sepetine atılmış olan fikirlere geri dönülerek bilimsel araştırmada başarı elde edilebileceği düşüncesidir. Feyerabend, geçmişe geri dönülerek başarı elde edilebileceğini göstermek adına Kopernik Devrimi olarak bilinen gelişime vurgu yapar ve şöyle der:

“İlerleme sık sık, tam da onun şimdi reddettiği türden ‘geçmişten gelen bir eleştiriyle’ sağlanmıştır. Aristo ve Batlamyus’tan sonra, Dünya’nın hareket ettiği düşüncesi -şu garip, eski ve ‘tamamen gülünç’ Pisagorcu düşünce- buruşturulup tarihin çöp sepetine atılmıştı; ama bir gün Kopernik tarafından yeniden hayata döndürülecek ve onu bozguna uğratanları bozguna uğratacak bir silah haline getirilecektir” (Feyerabend, 2020a, pp. 67-68).

Sağlık çalışmalarında da benzer durumlar görülmektedir. Örneğin zihinsel sağlığın fiziksel sağlığı etkilediği iddiası, lehine araştırmalar bulunmasına karşın kısa bir süre öncesine kadar reddedilmekteydi. Bu görüş günümüzde yaygın bir biçimde kabul görmekle birlikte geçmişten gelen bir yaklaşımdır. Günümüzün ana akımlarından biri olan sağlık psikolojisi Batı’nın sağlık modelinden farklı olarak psikososyal bağlamda zihin-beden ve toplumsal etkileşimin sağlığı bir bütün oluşturduğunu iddia eder. Amerika’nın kuzeyinde ve güneybatısında yaşayan Navajo halkı hastalığı da sağlığı da zihin-beden birlikteliği ve sosyal uyum çerçevesinde değerlendirir. Bu nedenle, olası bir hastalık hali bireysel değil toplumsal düzlemde ele alınır. Hastalık zihin-beden rahatlığı, iyi aile ilişkileri ve uyumun bozulmasıyla açıklanır. İlgili uyum ve denge süreci *hozho* olarak adlandırılır. Hastalığın iyileşmesi bireyin tedavi süreci kapsamından çok daha geniş biçimde kabilenin tüm üyelerinin içinde olacağı şekilde *hozho* haline geri dönülmesiyle mümkündür (Gerrig & Zimbardo, 2012, pp. 392-393). Görüldüğü üzere, bilimsel araştırma daha önce yanlış kabul edilmiş yaklaşımlardan da

faydalanarak gelişme gösterebilmektedir. Dolayısıyla hiçbir fikir görmezden gelinmemelidir.

Feyerabend'e göre bir fikir ne kadar akıl dışı görünürse görünsün bilginin gelişimine katkıda bulunabilir. Hiçbir evrensel üstünlük ölçütü söz konusu değildir. Bilim var olan gelenekler arasından yalnızca biridir ve onun ilgili geleneklerin en iyisi olduğunu ileri sürebilmek adına elimizde hiçbir gerekçe yoktur. Bilim, yasa ve düzen gözeterek ilerlemekten ziyade anarşist bir biçimde ilerler. Bu epistemolojik anarşizm hem bilginin gelişimine katkıda bulunur hem de baskıcı olmadığı için daha insancıdır. Anarşizm siyasal bir sistem olarak ele alınmaz. Daha ziyade bilimsel araştırmanın anarşist bir biçimde çalıştığı ve öyle olması gerektiğini ileri sürülür (Feyerabend, 2000, p. 25). Alternatif görüşlerin gündeme getirilmesi itibarıyla kuramların ve onların uygulamalarının eksikliklerini ya da hatalarını bulabilecek tek yol olması nedeniyle ahlaki temellerde de gereklidir. Diğer bir ifadeyle, epistemolojik anarşizm -metodolojik anarşizm- her zaman ilerlemeye yardımcı ilerleme yardımcı olacak tek öneri olarak karşımızda durmaktadır (Preston, 1997, p. 171).

Peki, eğer bilim aslında böyle çalışıyorsa bilimi sözde bu kadar yüce yapan şey nedir? Bilimin, özellikle Birinci Dünya biliminin dünyanın dört bir yanında hakimiyet kurduğu doğrudur. Birinci Dünya bilimi yürüttüğü araştırmayla pek çok fikir üretmiştir ve teknolojik olarak ortaya koyduğu ürünler de ortadadır. İlgili yaklaşım dünyanın dört bir yanında eğitim kurumlarında öğretilmekte ve teknolojik kurumlar aracılığıyla doğrudan uygulanmaktadır. Bu süreç bilimin nesnellik ve aklilik ölçütleri çerçevesinde genel geçer, evrensel ve mutlak bilgiler ürettiğine ilişkin bir ideolojiyle birlikte yürümektedir. Bilim, nesnel ve akli olduğu gerekçesiyle diğer tüm geleneklerin hükümsüz olduğunu iddia ederek hiyerarşik bağlamda son sözün kendisine ait olduğunu ileri sürer. Bu fikir bilimin kendi içindeki çeşitliliği de dahil olmak üzere tüm dünyada aynı olduğu, dünyayı anlamlandırma ve onunla baş etmede başvurulacak diğer tüm geleneklerin yakında iflas edeceği fikriyle birlikte ayakta durmuştur. Birinci Dünya bilimi olmayanların bertaraf edildiği doğrudur. Ne var ki, Feyerabend bu durumu Birinci Dünya biliminin başarılarına karşın diğerlerinin başarısız olmalarına bağlamaz. Daha ziyade, diğer bilimlerin bertaraf edilmesi Birinci Dünya bilimini elinde bulunduran ülkelerin askeri gücüyle ilişkilendirilir (Feyerabend,

2020a, p. 8). Dahası, ilgili bilimsel araştırmalar pek çok gelişime imza attığı gibi doğal afetler, açlık, savaş, hava kirliliği vb. pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. O halde, bilim her zaman her konuda başarılıdır denilemez. Bilimin bir zamanlar yüce kabul edilmesi alternatif görüşleri dengelediği 17., 18. ve 19. yüzyıllarda anlaşılır olarak kabul edilebilir. Bunun sebebi her ne kadar bilim insanları öyle olduğunu iddia etseler de bilimin hakikatin taşıyıcısı olması değildir. Bilim ilgili zaman diliminde diğer alternatiflerin etkisini kırarak bireye özgür düşünme olanağı sağlamış ve baskıcı görüşlerin önüne geçmişti (Feyerabend, 2000, p. 23, 2017, p. 106). Diğer bir deyişle, bilimin kendisi bilim olarak kurtarıcı olmamıştır; ilgili tarihsel düzlemde kurtarıcı işlevi görmüştür. Buna rağmen, bilim bu hususta başarıya ulaştığında yozlaşarak kendisini yegâne güç olarak ilan etmiştir. Bu nedenle, ilgili kurtarıcı işlevini kaybetmiştir. Bunun için Feyerabend'in epistemolojisi temel alınarak nasıl bir toplumsal yönetim yapısının inşa edilmesi gerektiğini incelemekte fayda vardır.

Epistemik Temelde Liberal Yönetimin Ahlaki Gereği Üzerine

Feyerabend, *Yönteme Karşı* adlı kitabını kaleme almasının temel sebebini bilgiyi geliştirmek değil, insanlara yardım etme isteği olarak bildirir (Feyerabend, 2020a, p. 20). Bilim kendi özerk yapısıyla araştırmalarına devam etmeli ancak ulaştığı sonuçları hali hazırda kendi hayatlarını idame ettiren kültürlere dayatmamalıdır. Bunun iki asli sebebi vardır: İlki, bilim her zaman başarılı değildir; ikincisi ise bilimin her zaman başarılı olduğu varsayılabilirse bile demokratik bir sürecin ve ahlaki bir tutumun gereği olarak fayda sağlayacak olsa da empoze edilmemesi gerektiğidir. Bilimsel araştırmayla elde edilen bilgi taraflarca müzakere edilmeli ve ilgili bilginin uygulamaya geçirilip geçirilmeyeceği son kertede etkilenecek tarafın kararına tabi olmalıdır (Feyerabend, 2020a, p. 13). Günümüzde bilim monolitik yapısı nedeniyle insanın bireysel sorumluluğuna saygı duymak ve mutluluğuna hizmet etmek bir yana köleşmesine neden olmaktadır (Saygılı, 2011, p. 84).

Feyerabend bilimin bu baskıcı tutumunu Kilise'nin tutumuyla karşılaştırır ve Kilise'nin tutumunun çok daha mütevazı olduğunu ileri sürer. Kilise, bilimsel araştırma sonucuyla elde edilmiş ve kendi İncil yorumuyla çelişen herhangi bir bilgiyi doğrudan reddetmek yerine kanıtla başvurmak-taydı. Feyerabend, bu iddiasını Kopernikçi sistemi araştıran Karmelit

keşişinin 12 Nisan 1615 tarihinde uyuşmazlık sorunlarıyla ilgilenen Kardinal Roberto Bellarmino'ya yazdığı mektuptan bir alıntıyla destekler.

“...eğer Güneş’in evrenin merkezinde olduğu, Dünya’nın üçüncü semada yer aldığı ve Güneş’in Dünya çevresinde değil, Dünya’nın Güneş çevresinde döndüğünü gösteren gerçek bir kanıt bulunmuş olsaydı, bizim yapacağımız, Kitabı Mukaddes’te bunun tersini söyler görünen bölümleri büyük bir ihtiyatla yeniden açıklama yoluna gitmek ve *doğru olduğu kanıtlanmış bir düşünce hakkında yanlıştır diye beyanatlar vermek yerine, Kitabı Mukaddes’teki bu bölümleri anlamamış olduğumuzu itiraf etmek olacaktı*” (Feyerabend, 2020a, p. 187).

Bilimin tutumunu Kilise’nin tutumuyla karşılaştırarak baskıcı yaklaşıma karşı çıkan Feyerabend tarihin ilerlemeci olduğu fikrini reddeder. İlgili iddia tarihi bir figür olarak Cengiz Han’a yapılan göndermeyle örneklendirilir. Cengiz Han, kendi geleneklerini ele geçirdiği topraklardaki halklara empoze etmek yerine yabancı geleneklere karşı saygısını korumuştur. Elde bulundurulmuş güce karşı farklı geleneklerin değerleri tanınmış ve bir arada yaşamalarına olanak sağlanmıştır (Feyerabend, 2017, p. 119, 2020b, p. 17).

Unutulmaması gereken en önemli hususlardan biri de yürütülen araştırmada nihai ürünün salt bilimsel bir nitelik taşımadığıdır. Ortaya bilimsel gerçekler olarak sunulan raporlar çoğunlukla araştırma üyelerinin müzakereleri sonucunda ve baskı altında oluşturulan politik belgelerdir. Feyerabend “Olgular” çeşitli taraflar arasında yürütülen tartışma ve görüşmelerden sökün eder ve nihai ürün -yayımlanan rapor- fiziksel olaylardan, bilgi işlemcilerden, vaatlerden, bitkinliklerden, parasızlıktan, ulusal gururdan, vb., etkilenir” demektedir (Feyerabend, 2020a, p. 18). Bilim siyasal yönetimlerin elinde politik bir araç olarak kullanılabilir. IQ testlerinin yorumlanma biçimleriyle meydana getirilmiş genetik aşağılık teorileri bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. 1900’lerin başında ABD’ye göçmen olarak gelmek isteyen topluluklara IQ testleri uygulanmıştı. Göçmenlerin yerli halka nispeten düşük puanlar almaları bu ırkların ve etnik grupların genetik bakımdan aşağı olmaları şeklinde yorumlanmıştı. Göçmenlik talebinde bulunan ve hali hazırda yeni göçmen statüsü elde etmiş ilgili topluluklar kullanılan IQ testinin diline ve kültürel özelliklerine aşina değildi. Zamanla dil ve kültüre hâkimiyet kazanan göçmenlerin IQ testlerinde puan artışı elde

ettikleri görüldü. Buna rağmen, ilgili artış nedeniyle çevresel etkenlerin testlerdeki etkisi göz önünde bulundurularak teoriler revize edilmek şöyle dursun geçerliliğini sürdürmeye devam etti (Gerrig & Zimbardo, 2012, p. 283). Dahası, ilgili ırkların öjenik olarak bakıldığında çoğalmalarının kontrol altına alınması gerektiği bilimsel olarak ileri sürülmüştü (Terman, 1916, pp. 91-92). Diğer bir ifadeyle, “Özetle kilise ve devlet birbirinden nasıl özenle ayrılmışsa, iç içe olan bilim ve devlet de yollarını uygun bir biçimde ayırmalıdır” (Kaya Keha, 2017, p. 63).

Bu noktada geleneklerin etkileşimi hususunda gözlemci ve katılımcı soruları olmak üzere iki yönde bir araştırma açığa çıkmaktadır. Gözlemci etkileşimi ne olduğu nasıl olduğu hususunda incelerken katılımcı ilgili etkileşim karşısında ötekenden gelen etkiyi destekleyip desteklemeyeceği çerçevesinde ele alır. Elbette ki, gözlemci soruları katılımcıları da gözeterek oluşturulur. Katılımcılar da olası bir durumda nasıl etkileneceklerine ilişkin değerlendirmede gözlemcilerden faydalanırlar. Katılımcı soruların ya da katılımcı olmanın altında pragmatik bir felsefe yatar. Pragmatik felsefe rehberliğinde olan katılımcı, geleneklerin etkileşimi durumunda açığa çıkacak değişimi süreklilik ve/veya mutlaklık arz edecek bir düşünce olarak görmez. Katılımcı düşünceyi işlevsel olduğu sürece ve işlevsel olduğu kadarıyla kabulleneceği geçici bir süreç olarak görür (Feyerabend, 2020a, p. 295). Nitekim değişik tarihsel zamanların getirdiği değişik eğilimler getirir ve rölatif oldukları içindir ki gerçeklik temelleri de vardır (Feyerabend, 1995, p. 53).

Bireysel sorumluluk fikri nesnellik ve aklilik ölçütleriyle çelişir (Feyerabend, 2020a, p. 336). Herhangi bir yaklaşımın nesnel olduğunu iddia etmek ilgili yaklaşımın insanların özde bir biçimde aynı beklenti, tutum ve düşünce içinde olduklarını iddia etmek anlamına gelir. Nesnel geçerlik iddiasına karşı, birincisi inatçılık, ikinci fırsatçılık ve üçüncüsü görecilik olmak üzere üç ayrı tepki gösterilebilir. İnatçılık geleneklerin etkileşimini herhangi bir düzeyde de olsa reddederek kendi görüşünü doğru bulmak ve değiştirmemek konusunda kararlı olmak anlamına gelir. Fırsatçılık, geleneklerini birbirlerini gözetmek suretiyle uygun buldukları yapıları kendi bünyelerine katması demektir. Görecilik ise geleneklerin bazı toplumlar için yararlı ve geçerli olabileceğine buna karşın başka bazıları için de geçersiz ve hatta zararlı kabul edilebileceğine gönderme yapar (Feyerabend, 2020b, p. 17).

Feyerabend, aklilik iddialarına karşı da bireysel sorumluluk fikri üzerinden Kant'ın ileri sürdüğü insanın bir başkasının yönlendirmesi olmaksızın kendi aklını kullanmasına gönderme yapan *Aydınlanma* düşüncesini ön plana çıkarır ve ekler: “Bugün bu anlamda bir aydınlanmayı zor buluruz. Yurttaşlar dayanaklarını kendi bağımsız düşüncelerinden değil uzmanlardan alıyor. ... Çok yakında insanlar, “Sen psikolog musun kardeşim?” itirazını göğüslemeden “canım sıkılıyor” bile diyemeyecekler” (Feyerabend, 2020b, p. 23). Bu da özgürlük sorununu açığa çıkarır. Ele aldığımız temel soruna ilişkin olarak oluşturulan nihai önermesi şudur: “R3: Demokratik toplumlar tüm geleneklere eşit haklar tanımalıdır, yalnızca eşit fırsatlar değil” (Feyerabend, 2020b, p. 59). Bilimin toplumda diğer geleneklere nazaran özel bir statüye sahip olması için hiçbir sebep yoktur. Liberal bir devlette tüm gelenekler eşit haklara sahip olmalı ve devlet tarafından eşit şekilde desteklenmelidir (Hoyningen-Huene, 1994, p. 291). Diğer bir deyişle, demokratik toplumlar söz konusu olduğunda “uzmanlar ve resmî kurumlar, bize ayak uydurmalısınız diye geleneklere kurumsal baskı yapmak yerine, hizmetinde oldukları geleneklere ayak uydurmalıdır” (Feyerabend, 2020b, p. 60). Bir araştırmacı metodolojik sınırlılıkların farkındalığıyla yaratıcı olmaya çalışmalı ve toplumun diğer üyelerinden faydalanmalıdır (Ghadikolaei & Sajjadi, 2015, p. 2847). Feyerabend için bir fikrin nesnel olduğunu iddia ederek herkesin o fikre uyumlu hale getirilmeye çalışılması dünyadaki acıların, savaşların, sayısız katliamların başlıca sebebidir (Feyerabend, 2020b, p. 403). Bununla birlikte, bütün bunlar bilimsel araştırmanın değersiz olduğu ya da uzmanların görüşlerinin dikkate alınmayacağı anlamına gelmez. Uzmanların görüşleri dikkate alınacak olmakla birlikte son söz uzmanların değil etkilenecek tarafın olacaktır. Yurttaşların bilimsel araştırmalar söz konusu olduğunda uzman olmamaları -kendi zararlarına bir karar alma olasılıklarına rağmen- kendi hayatlarını etkileyecek durumlarda nihai kararı uzmanlara bırakmaları gerektiği anlamına gelmez. Uzmanlar ve yurttaşlar arasında yapılacak müzakereler -son karar yurttaşlarda olmak üzere- yurttaşların bilimsel eğitimi adına da en önemli unsurlarından birini teşkil edecektir.

Feyerabend yine tarihten bir örnek kullanarak uzman olmayan insanların sorunun çözümüne nasıl katkı sunduklarını gösterir. Başkan Clinton ekonomi politikasını belirlemek adına oluşturduğu ekibi alanında uzman

iktisatçılardan değil nispeten tanınmamış ancak yerel sorunlara hâkim insanlardan seçmiştir. İlgili ekip pratik sorunları ele almış, yerel halkın doğrudan ihtiyaç ve beklentilerini gözeterek önerilerde bulunmuştur. Dolayısıyla bir bütün olarak ekonomi değerlendirmesi yanında yerelde yaşanan sorunlara, çözümlere ilişkin değerlendirmeler sayesinde soruna doğrudan eğilmek mümkün olmuş ve bu deneyim başarı sağlamıştır. Bununla birlikte, Feyerabend iktisat teorilerinin faydasız olduğu iddiasında değildir. Feyerabend'in yadsıdığı şey modern iktisat teorisinin geleneksel yaklaşımları hiçbir bilgi kaybı olmaksızın kapsayabileceği kanısıdır. Bu nedenle modern iktisat çalışmalarının yanı sıra eş zamanlı geleneksel yolların da elde tutulması gerekir (Feyerabend, 2015, p. 46). İlk olarak, uzman olmayan insanların görüşüne başvurmak birebir ilgili sorunu yaşamaları nedeniyle daha etkin çözümler üretebilecek olmaları bakımından işlevseldir. İkinci olarak, etkilenecek tarafın sorunun çözümünde söz sahibi olması daha ahlakidir. Halk kendi yaşamları konusunda bilim insanlarından direktif almak durumunda olan yetkin olmayan insanlar topluluğu değildir. Bu bağlamda ihtiyaç duyulan şey halkla iş birliği halinde hareket etmektir. Bu yaklaşım yalnızca üreteceği sonuçlar bakımından faydalı değildir ama aynı zamanda insanları "rahatsız edici değişken kümeleri" (Feyerabend, 2015, p. 51) olarak görmemesi nedeniyle de daha ahlaki ve daha insancıldır.

Feyerabend hiçbir geleneğin hiçbir gerekçeyle ortadan kaldırılmaması ve/veya yaşam alanının daraltılmaması iddiasıyla bir liberal olarak karşımızda durmaktadır (Anlı, 2013, p. 168). Bilimin çalışma yapısı bakımından iddia edildiği gibi genel geçer, evrensel, nesnel değildir. Feyerabend bilimin elde ettiği haksız tiranlığa karşı bir duruş olarak "daha yeni ve liberal standartların benimsen-mesini teşvik" ettiğini bildirir (Feyerabend, 2020a, p. 224). Feyerabend liberal bir yönetimin olası kusurlarına ilişkin olarak şöyle der: "Liberal yöntembilimlerin, nadir de olsa boş laf kalabalığını ve gevşek düşünmeyi (bir açıdan "gevşek", belki başka bir açıdan değil) cesaretlendirdiği durumlar olabilir. Bu konuda yapabileceğimiz bir şey yoktur; çünkü suçlu olan bu liberalizm, *aynı zamanda* özgür ve insani bir hayatın da önşartıdır" (Feyerabend, 2020a, p. 225).

Sonuç

Sonuç olarak, Feyerabend bilimin ne olduğu, nasıl çalıştığı sorunu üzerine odaklanarak bilimin her zaman doğru bilgi üreten yegâne ve tek bilgi

biçimi olup olmadığını araştırmıştır. Bilim tarihinden faydalanılarak yapılan araştırma sonucunda bilimin her zaman doğru bilgi üretmediği aynı zamanda yanlışlara her zaman açık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bilim iddia edildiği gibi monist bir yapıyla değil, çoğulcu bir yapıyla çalışmakta olup kendi çalışma prensipleri gereği de evrensel, genel geçer, nesnel değildir. Bilimin ortaya koyduğu bulgular hali hazırda kendi başına bilimsel bulgular olmak şöyle dursun araştırma sürecinin gerekleri nedeniyle sonuç itibarıyla doğrudan politik belgeler olarak karşımızda durmaktadır. Hem bilimin kendi çalışma prensipleri uyarınca hem de nihai olarak politik belgeler olarak ortada durması nedeniyle bilimin diğer bilgi biçimlerinden üstün olduğu iddiası yersiz ve hatta yanlıştır. Bu nedenle, epistemik olarak bilimin kendi öngörülerini dayatmak adına hiçbir gerekçesi yoktur. Bilim dünyayı anlama ve açıklama çabasında diğer bilgi biçimlerinden yalnızca biri gibi görünmektedir. Bir diğer önemli husus, verilerle yeterince desteklenen durumlarda dahi ahlaki bir ilke olarak etkilenecek tarafın ilgili önerileri kabul edip etmemekte söz sahibi olması gereğidir. Bu bağlamda, bilimin diğer bilgi biçimlerine ilişkin herhangi bir üstünlüğü olmaması ve bulgularının fayda sağlayacağına ilişkin yüksek bir kanaat bulursa dahi bireyin ve/veya toplumların etkilenecek taraf olması nedeniyle kendi yaşamları hakkında söz sahibi olmaları gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Kısaca hem epistemik temelde ortaya konan çoğulcu yapı nedeniyle hem de bireyin kendi kararını kendi alma hakkı üzerinden ahlaki olarak da liberal bir yönetimin gerekli olduğu ileri sürülebilir.

Kaynaklar

- Anlı, Ö. F. (2013). Bir Karşıt-Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik: Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend. *FLSF(Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 15, 145-169.
- Feyerabend, P. (1995). *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi* (Çev. Cemal Güzel & Levent Kavas, Ed.). Metis Yayınları.
- Feyerabend, P. (2000). *Anarşizm Üzerine Tezler* (Çev. Ekrem Altınsöz). Öteki Yayınevi.
- Feyerabend, P. (2015). *Bilimin Tiranlığı* (Çev. Barış Yıldırım). Sel Yayıncılık.

- Feyerabend, P. (2017). *Özgür Bir Toplumda Bilim* (Çev. Ahmet Kardam). Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (2020a). *Akla Veda* (Çev. Ertuğrul Başer). Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (2020b). *Yönteme Karşı* (Çev. Ertuğrul Başer). Ayrıntı Yayınları.
- Gerrig, J. R., & Zimbardo, G. P. (2012). *Psikoloji ve Yaşam* (Çev. Gamze Sart). Nobel Yayınevi.
- Ghadikolaie, S. E. & S. M. S. (2015). The implications of Feyerabned's epistemological approach for educational research methods. *Educational Research and Reviews*, 10(7), 2481-2488.
- Güzel, C. (1996). *GİRİŞ: Bilgi Anarşisti: Paul K. Feyerabend, Bir bilgi anarşisti: Feyerabend içinde* (Derleyen Cemal Güzel). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hoyningen-Huene, P. (1994). Obituary of Paul Feyerabend (1924-1994). *Erkenntnis* (1975-), 40(3), 289-292. <https://www.jstor.org/stable/20012546?seq=1>
- Kaya Keha, M. (2017). *Bir Bilgi Anarşisti ve Bilim: Paul Karl Feyerabend*. Kültür Bakanlığı.
- Peirce, C. S. (2023). *Felsefenin İlkeleri* (Çev. Nazlı İnönü). Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. R. (2015). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* (Çev. İlknur Aka & İbrahim Turan). Yapı Kredi Yayınları.
- Preston, J. (1997). *Feyerabend: Philosophy, Science and Society*. Polity Press.
- Saygılı, S. (2011). Paul K. Feyerabend'in Bilim Anlayışı: Çoğulcu Bilim Kuramı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 83-94.
- Terman, M. L. (1916). *The Measurement of intelligence* (E. P. Cubberley, Ed.). Mifflin and Company.

Öz: Bu yazının amacı bilimin, insanın dünyayı anlama ve açıklama çabasında ürettiği diğer bilgi biçimleriyle olan ilişkisinde, iddia edildiği gibi hiyerarşik bakımdan üstün olup olmadığını -üstün olması halinde dahi- ve bulgularını insanların nasıl yaşaması gerektiği hususunda dayatıp dayatamayacağını araştırmaktır. Çalışma

bu amaç doğrultusunda Feyerabend'in epistemolojik anarşizm kuramına odaklanarak ilgili kuramın nasıl bir yönetim anlayışını gerektirdiğini sorgulamaya çalışacaktır. Feyerabend epistemolojisini, kendisini aklilik ve nesnellik temelinde evrensel ve zorunlu olarak geçerli ilan eden bilimin nasıl çalıştığı sorununu tarihsel perspektif aracılığıyla inceleyerek oluşturur. İlgili analiz uyarınca bilimin, bilgiye ulaşma araçlarından yalnızca bir tanesi olduğu, her zaman doğru bilgi sunmadığı ve monist bir yaklaşım değil, çoğulcu bir yöntembilim kullandığı görülecektir. Sonuçta, bu epistemik analize dayalı olarak hem bilimsel araştırmanın kendi içinde çoğulcu olduğu/olması gerektiği hem de ilgili çoğulcu epistemik temele bağlı olarak yönetim anlayışının çeşitliliğe izin vermekle yükümlü liberal bir yaklaşım sergilemesi gerektiği ileri sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi biçimleri, geçerlik, liberal yönetim, hakikat.

